

УДК 811.161.2'367.332

ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПРОСТОГО ГОЛОВНОГО КОМПОНЕНТА БЕЗОСОБОВОГО РЕЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті обґрунтовано мовну кваліфікацію безособового речення в співвідношенні власне семантичного, семантико-синтаксичного, формально-граматичного та комунікативного рівнів структури речення, а також виявлено формально-граматичні параметри головного компонента безособового речення одноелементної будови в українській мові.

Ключові слова: односкладне речення, безособове речення, головний компонент односкладного речення, одноелементний головний компонент.

Формально-граматичний напрям у синтаксисі зорієнтований на вивчення «набору парадигм – моделей, зумовлених наявними в кожній мові морфологічними формами в їхніх найоптимальніших виявах і варіантах» [12, с. 30]. Основним об'єктом формально-граматичних студій у слов'янському мовознавстві стало речення, опис формальної організації якого являє собою вчення про формально-синтаксичний ярус, що співвідноситься «з відповідним формальним реченнєвим зразком, реченнєвою моделлю – формально-синтаксичною структурою, структурною схемою» [2, с. 54].

Формально-синтаксичну структуру безособового речення вивчали Є. Галкіна-Федорук [4], В. Георгієва [7], Г. Чирва [16], П. Дудик [9], Е. Алсуф'єва [1], Т. Шабаліна [17], Ю. Долін [8], Т. Рамза [14], Е. Проворотова [13], Н. Курмакаєва [11] тощо. В епіцентрі аналізу були головний та поширювальні компоненти безособової конструкції, проте з розвитком категорійного, функційного, дериваційного синтаксису виникла потреба переглянути та уточнити формальну параметризацію категорії безособовості. **Метою** нашої статті є конкретизувати набір морфологічних засобів експлікації простого головного компонента (ГК) безособового речення (БР) у зв'язку із транспонуванням предикативних прислівників та предикативних форм на *-но*, *-то* у типові дієслівні синтаксичні позиції.

Односкладне безособове речення маркує дію чи стан, незалежні від витворювача дії та носія стану. Відповідно його головний компонент репрезентує словоформа, «релевантною ознакою якої є неможливість корелятивного зв'язку з називним відмінком, що й відтворює феномен БР – закритість позиції підмета як показник інволютивного процесу або стану» [11, с. 9]. ГК БР в українській мові може мати просту, складну та складену форми.

Простий ГК БР має одноелементну експлікацію. Такий компонент спроможний автономно, однослівно, реалізувати граматичну та предметну власну кваліфікацію. Частиномовний інвентар ГК БР в українському мовознавстві окреслювали залежно від парадигми, а ракурсі якої було здійснене дослідження. Потенційними виразниками безособовості на синтаксичному рівні зазвичай визнають:

- 1) власне безособові дієслова;
- 2) особові дієслова в безособовому значенні;
- 3) незмінні предикативні форми на *-но*, *-то*;
- 4) предикативні прислівники;
- 5) предикативи;
- 6) предикативне слово *нема* [19, с. 121-126].

Найуживанішим різновидом безособової конструкції вважають такий, ГК якого репрезентований власне безособовим дієсловом («одноособовим», «моноособовим» [3, с. 268]): *Ще й не розвиднялося, коли ми під'їхали до артільської стайні* (В. Шкляр); *Надворі вже й вечоріє* (М. Матіос); *Світало і хмарилось, вітер летів виднокругом* (М. Матіос); *Оце й поталанило тобі у цій справі* (М. Матіос); *Так смеркало і того разу* (М. Матіос). Форма вживання таких дієслів збігається з формою третьої особи однини, тобто «тією особою

формою, у якій виступають дієслова, носієм стану яких є об'єкт повідомлення» [2, с. 268]. Безособові дієслова належать до семантичних груп, що означають:

стан природи (*світає, смеркає, сутеніє, вечоріє, розвидняється, мрячить, дощить, сніжить, весніє, гримить, блискає*);

фізичний або психічний стан людини (*морозить, трусить, трясе, лихоманить, температурить, нудить, працюється, сидиться, лежиться, пишеться, п'ється*);

успіх (*ведеться, везе, таланить, фортунить, щастить*);

оцінку міри або необхідності якогось стану (*бракує, бракне, вистачає, стає*);

бажання (*хочеться, кортить, бажається*).

Вони становлять історично замкнену, закриту для поповнення групу слів.

Об'єктивуючи ГК БР, власне безособові дієслова можуть мати форму третьої особи однини теперішнього й майбутнього часу та форму середнього роду минулого часу й умовного способу. Враховуючи графемну кореляцію категорії виду, в українській мові виділяємо 7 потенційних підтипів простого ГК БР, реалізованого власне безособовим дієсловом:

1) простий ГК БР у формі 3-ої особи однини теперішнього часу недоконаного виду: *...Скрізь тільки спеціалістів **бракує*** (І. Жиленко); *А в степу **весніє, весніє*** (О. Гончар); *Аж морозить від цього погляду* (Вал. Шевчук); *Сутеніє рано восени* (І. Жиленко); *Та уже й смеркає* (І. Жиленко);

2) простий ГК БР, оформлений 3-ою особою однини майбутнього часу доконаного виду: *– І коли вже **засвітає?*** (В. Шкляр); *Біля нас як **загримить*** (В. Шевчук); *І чому йому ніяк не **розвидниться?*** (М. Матіос); *В яру **проясниться**, і всі знову зберуться* (В. Шкляр); *Аж Мишкові **пощастить?*** Від п'яніючої яскравості до сірої сирості за якихось тижднів-два ***задощить*** (М. Матіос);

3) простий ГК БР, оформлений 3-ою особою однини майбутнього часу недоконаного виду: *Ох і **віхолитиме*** (В. Шкляр); *Мріятиметься про щось далеке й несподіване* (В. Шевчук); *- Чекаю, коли мені так солодко **спатиметься** біля тебе* (В. Шкляр); *Не співатиметься на ту весну* (М. Матіос); *Згадуватиметься про цю зустріч ще не раз* (В. Шевчук);

4) простий ГК БР, репрезентований середнім родом минулого часу доконаного виду: *Розвиднілось навкруги, **розвиднілось** в душі, в очах* (О. Забужко); *Літня спека ще володарювала над цим краєм, а звечора **задощило*** (М. Матіос); *Засутеніло надворі* (М. Матіос); *Нам **пощастило*** (М. Матіос); *Звечоріло* (І. Жиленко);

5) простий ГК БР, репрезентований середнім родом минулого часу недоконаного виду: *Чогось все ж не **вистачало*** (М. Матіос); *...Ще **бракувало** людям курячих епідемій* (М. Матіос); *Надворі **смеркало*** (Вал. Шевчук); *Мене **морозило**, й боліла голова* (Вал. Шевчук); *Ледь **світало**, коли прокинувся* (Вал. Шевчук);

6) простий ГК БР, експлікований середнім родом умовного способу доконаного виду: *Якби доч, одразу **завесніло би*** (І. Вільде); *Ще кілька хвилин, і йому **забракло б** мужності* (Вал. Шевч.);

7) простий ГК БР, експлікований середнім родом умовного способу недоконаного виду: ***Фортунило би** так щодень!* (О. Забужко); *І йому **хотілося б** затишку!* (О. Забужко).

З-поміж окреслених підтипів простого ГК БР широкий ужиток мають компоненти, виражені власне безособовими дієсловами середнього роду минулого часу доконаного та недоконаного виду. Спорадичними у цій функції постають власне безособові дієслівні лексеми, марковані середнім родом умовного способу доконаного та недоконаного виду.

В українській мові ГК БР репрезентують також особові дієслова в безособовому значенні: *Надворі аж **зітхнулося** з легкістю* (М. Стельмах); *Спалахнуло високим полум'ям й **освітило** похмурі брилисті стіни* (М. Матіос); *Назустріч **сипало** розпеченим оловом* (В. Школяр); *Боляче **задзвеніло** в її грудях* (М. Матіос); *Стукотіло глибоко в серці* (М. Матіос). За спостереженнями А. Загнітка, ці речення є «найпоширенішими в сучасній

українській мові і надзвичайно розмаїті за змістом» [4, с. 533], що зумовлено активною дією процесу переходу особових дієслів у безособові. Безособово вживані особові дієслова, які через відсутність підмета означають дію чи стан як замкнений у самому собі процес, поділяють на зворотні (з постфіксом *-ся*) та незворотні (без постфікса).

Обидва зазначені різновиди дієслів широко функціонують у ролі простого ГК БР в українській мові:

– незворотні дієслова: *Хлопчєня раптом злякалося його, бо від нього заструмувало такою силою, якої він не знав* (Вал. Шевчук); *Кинув ту сливу до рота, й тоді ще більше запахло осінню* (М. Матіос); *Над головою затремтіло від багрянцю* (М. Матіос); *Натовпом хитнуло* (І. Роздобудько); *Сонцем залило галявину* (М. Матіос);

– зворотні дієслова: *Уже й до вечора похилилося, а може, ще збираються на небі хмари* (М. Матіос); – *Будьте здорові з Різдом святим! – почувлося* здалеку Ніні (Л. Дашвар); *Подумалося їй мимохить, що всі ці роки – велике і страшне снище* (Вал. Шевчук); *І робилося їй якось легко-легко...* (М. Матіос).

Семантичний спектр особових дієслів у безособовому вияві без постфікса *-ся* поєднує значення:

– стихійних процесів, атмосферно-метеорологічних явищ природи і суто фізичних, природних процесів, обмежених у своєму вияві певними просторовими виявами (*блакитніти, просторішати, світліти, свіжіти, рожевіти*);

– стихійних процесів, реалізованих з допомогою якогось предмета, який чинить дію, або певного явища природи, що становить джерело дії-стану (*понасипало, повіяло, мело, зросило, обвіває тощо*);

– різних виявів фізичної та психічної сфери в організмі людини, її відчуттів, сприймання, настроїв, переживань (*шумить, дзеленчить, гуде, гриміло, клекотало*).

Такі дієслівні лексеми у функції ГК БР «реалізуються в кількох типових структурних схемах, до складу яких, крім головного члена, входять обов'язкові залежні компоненти різної семантичної природи» [6, с. 43].

Більш вузький значеннєвий діапазон мають особові дієслова в безособовому значенні з постфіксом *-ся*. Об'єктивуючи простий ГК БР, вони вказують на:

– різні процеси сприймання чого-небудь (*бачитися, ввижатися, здаватися, відчуватися, маритися*);

– процеси мислення й мовлення, «що сприймаються як стихійні, бо наперед і свідомо не проектувалися, не планувалися» [10, с. 534] (*мовитися, зіткнутися, думатися, згадуватися, мріятися*).

Трансформація такого дієслова в безособове зумовлена переміщенням називного суб'єкта дії або стану в семантико-синтаксичну зону давального відмінка, що сприяє розвитку в нього вторинної семантико-синтаксичної функції суб'єкта стану. Внаслідок цього зазнає змін і предикат дії або стану: дієслова зі значенням дії або стану сполучаються з постфіксом *-ся* і перетворюються на дієслова стану.

Досліджено, що конструкції з цим ГК часто функціонують як головна частина складнопідрядних речень із підрядними з'ясувальними [10, с. 534; 19, с. 123].

Особове дієслово в безособовому значенні без постфікса *-ся* та з ним експлікують ГК БР та маркують дію або стан, позбавлені активного витворювача чи носія, набуваючи форм третьої особи однини теперішнього й майбутнього часу, середнього роду минулого часу та умовного способу.

Комбінування граемних реалізацій категорій особи, роду, часу, способу, а також допоміжної категорії виду, репрезентованої привативною опозицією граем доконаного і недоконаного виду, дає підстави виокремити в українській мові 7 потенційних підтипів простого ГК БР, вираженого зворотнім або незворотнім особовим дієсловом у безособовому значенні. Це:

1) простий ГК БР, виражений дієсловом у формі 3-ої особи множини теперішнього часу недоконаного виду: ... *Від річки **тягне** прохолодою* (Л. Дашвар); *Від голоду й спеки **паморочиться** в голові* (Л. Дашвар); – *Особливо за картоплю в мундирах дякую, бо так гарячого іноді **хочеться*** (Л. Дашвар); *Чому тобі не **спиться** о такій годині* (М. Матіос); *Чомусь **шумить** у вухах* (М. Матіос); ***Сниться** йому чи **привиджується*** (М. Матіос); *У хаті **пахне** хлібом* (М. Матіос);

2) простий ГК БР, оформлений 3-ою особою однини майбутнього часу доконаного виду: *Коли вже **запахне** ранньою весною?* (М. Матіос); *Дощі дріботітимуть все рясніше, вітри-шпигуни проникнуть у всі закутки, землю **заквасить*** (Л. Дашвар); ***Висвистить** нашу Незалежність у підземну трубу* (М. Матіос); ***Задзижчить** і **забринить** навкруг* (Вал. Шевчук);

3) простий ГК БР, експлікований 3-ою особою однини майбутнього часу недоконаного виду: *І вже не міг дочекатися, коли **пахнутиме** лісом і лугами, левадою і полем* (Л. Дашвар); ... *Влітку в ній **віятиме** прохолодою* (Л. Дашвар); *І голову зноситиме кудись далеко* (М. Матіос); *Під Києвом теж **заростатиме** травою* (М. Матіос); ...*А навколо **пахнутиме** травою й зіллям* (Вал. Шевчук);

4) простий ГК БР, формалізований середнім родом минулого часу доконаного виду: ***Збризнуло** дощиком* (І. Жиленко); ***Позолотило** плече і щоку* (І. Жиленко); *В повітрі **степліло*** (І. Жиленко); ***Запахло** дощем* (І. Жиленко); ***Почулось**: до-ре-мі-фа-соль* (І. Жиленко); ***Схолонішало*** (І. Жиленко); *Незвідь від чого Іванові **подумалося**, що все це дивно* (Вал. Шевчук);

5) простий ГК БР, репрезентований середнім родом минулого часу недоконаного виду: *А ще недавно **вибухало** в Артемівську* (М. Матіос); *Мені великодушно **дозволялося** розглядати малюнки в тих книжках* (Василь Земляк); *Пахло свіжою росою* (М. Матіос); ***Гоготіло** і **сміялося**, **розливало** червоне світло, заповнюючи небо, подвір'я й будинок* (Вал. Шевчук.); ***Розквітало** неквапно, наче стягнуто з нього було мережану заслонку* (Вал. Шевчук); *Там **жилося** весело й цікаво* (М. Матіос); ***Пліткувалося**, як **співалося*** (І. Жиленко); ***Сіріло** досить швидко* (М. Матіос);

6) простий ГК БР, виражений середнім родом умовного способу доконаного виду: *За ніч **попідмерзало б**, тепер **відтало би*** (М. Матіос); *Мені самому в очах **потемніло б*** (М. Матіос); ***Запахло б** ароматом лілії* (М. Матіос); *І в кухні знову **запахло б** смаженим тістом, тютюновим димом і перепаленим гасом* (Вал. Шевчук);

7) простий ГК БР, репрезентований середнім родом умовного способу недоконаного виду: ...*Надворі **пахло б** опаленим листям* (М. Матіос); *І **коливало б** його в ласкавих хвилях, понесло би через яри й долини...* (М. Матіос); *Вже **темніло б** на заході* (М. Матіос); *А як же гарно **звучало б** для православного вуха – Петра і Февронії* (М. Матіос).

ГК БР, об'єктивований дієслівною лексемою середнього роду умовного способу, має вузький ужиток в українській мові, що, на нашу думку, зумовлено більш спорадичною потребою мовця передати гіпотетичну дію, порівняно з реальною.

До ядерних безособових конструкцій української мови також належать такі, ГК яких репрезентовано формами на *-но*, *-то*: *Давно **попалено** листи* (М. Матіос); *Записник **повернуто** власнику* (М. Матіос); *Там **розпочато** дискотеку* (І. Роздобудько); *А світ уже **залито** тишею* (І. Жиленко); *Чи не **зурочено** нас* (Л. Дашвар); ***Казано** ж древніми про тлінність світотвору* (Василь Земляк); *Коли вже мене **покликано** на це діло, то де дітисся?* (Вал. Шевч.); *Вздвож доріжки було **щедро насаджено** квітів: флокси, жоржини, нічні красуні й троянди* (Л. Дашвар); *Одразу **було вбито** всі почуття* (М. Матіос); *Але квітків до Амстердама **було замовлено** два* (І. Роздобудько). Такі речення мають «своєрідні часові й видові ознаки, особливі зв'язки з об'єктними і суб'єктними членами» [15, с. 205], що значною мірою зумовлено впливом лінгвальної природи словоформ – виразників ГК цих конструкцій. Форми на *-но*, *-то* є одним із основних дієслівних утворень, що виражають «значення результативного стану, який є наслідком виконаної дії» [2, с. 290]. Характерною

особливістю цих форм є те, що в них максимально знижено комунікативний ранг основного учасника ситуації – суб'єкта дії. На підставі того, що в структурі цих незмінних предикативних форм немає будь-яких граматичних афіксів, які б указували на особу виконавця дії. К. Городенська кваліфікує речення з предикативними формами на *-но*, *-то* як завершальну ланку в процесі нейтралізації суб'єкта-виконавця дії [5, с. 92], а А. Загнітко відносить їх до ядерних безособових конструкцій [10, с. 534]. В українській мові здебільшого функціонують БР з ГК – формою на *-но*, *-то*, співвідсною з дієсловами доконаного виду, які маркують наслідок минулої дії: *Звичайні собі хатки густо згромаджено по під Вавилонськими горами* (Василь Земляк); *Його загнано на лід* (В. Земляк); *Його зварено з першого весняного молока* (В. Земляк); *Із можливого в чудесне перекинуто мости* (М. Матіос); *Невже його пробачено?* (М. Матіос); *Сліди позначено звечора* (М. Матіос); *З полів вивезено урожай* (Л. Дашвар). Безособові конструкції з ГК – формою на *-но*, *-то*, співвідсною з дієсловами недоконаного виду, обмежені, що зумовлено несумісністю їхніх значень. Такі компоненти функціонують переважно в розмовному мовленні та в усній народній творчості, вказуючи на повторюваність дії а минулому. Найактивніше об'єктивують ГК БР форми *казано*, *балакано*, *говорено*, *бачено*, *їжджено* тощо: *Вам казано – любіть братів* (Олександр Олесь); *Там переказано останні новини, оцінювано спектаклі, вернісажі, нові поеми, романи* (О. Ільченко). Отже, в українській мові вирізняють два потенційних підтипи простого ГК БР, експлікованого формою на *-но*, *-то*: компонент, репрезентований формою на *-но*, *-то*, співвідсною з дієсловом доконаного виду, та компонент, компонент, виражений формою на *-но*, *-то*, що корелює з дієслівною лексемою недоконаного виду.

Остаточному морфологічному закріпленню значення стану в дієсловах, що виконують роль ГК, БР, сприяє заперечність дієслів у базових двоскладних реченнях (*Людам не працюється; Мені не спиться; Марині не вірилося*). Н. Курмакаєва заперечення взагалі кваліфікує як структуротвірний фактор, а речення з ГК, маркованим негацією, інтерпретує заперечно-безособовим [11, с. 10]. Ядро цієї моделі становлять негаційні деривати дієслів *бути*, *стати*, *виявитися*. Дослідниця доводить, що вихідна структурна схема заперечно-безособових речень в узусі динамічно розвивається та має фіксований набір модифікацій, «зумовлений закономірностями заповнення позиційного складу речення» [11, с. 10]. Вона виділяє вихідний інваріант та модифікаційні еліптичні трансформи: *Не минало й дня без сюрпризів* → *Не минало ні дня без сюрпризів* → *Ні дня без сюрпризів*. Останні дослідниця означає «генітивно-негаційними» та кваліфікує їх як інваріант заперечної моделі БР. До генітивно-негаційних належать і конструкції з ГК, формалізованим словом *немає* (*нема*): *Звичайно, закону такого нема* (І. Вільде); *Нема без втрати перемоги* (М. Коцюбинський); *Нема числа прекрасним сценам і почуттям* (О. Довженко). Заперечна лексема *немає* у ролі ГК БР є складником омокомплексу «*немає*», що формують два етимологічно споріднені омоніми, які розійшлися в процесі історичного розвитку, – дієслово та частка. Як дієслово *нема* зберігає свій генетичний код, семантику твірного слова і його функцію, у синхронії залишається дієслівною словоформою – субдієсловом – у складі морфологічної парадигми дієслова *бути* в його негаційній підпарадигмі [11, с. 11]. Дієслівна природа словоформи *нема* зумовила її закріпленість за однією синтаксичною позицією, в якій вона й виникла, – ГК БР негаційно-буттєвого різновиду БР. Отже, субдієслово *немає*, хоча й належить до периферії структурної парадигми дієслова, є ядерним репрезентантом ГК БР в українській мові.

Обов'язковим елементом структури таких речень є непрямий додаток у формі родового відмінка, що позначає особу або предмет, відсутність якого стверджується. Функцію *немає* (*нема*) може виконувати заперечна частка *ні* (*ані*), що набуває ознак предикативності. Такі структури мають значення теперішнього часу та функціонують переважно в описах, оповіданнях. Деякі мовознавці зараховують ці конструкції до генітивних [15]. На думку А. Загнітка, така позиція не вельми переконлива, оскільки подібні

утворення є мовленнєвими виявами безособових конструкцій [10, с. 535] (ми поділяємо думку дослідника).

В українському мовознавстві традиційно виразниками ГК БР вважають також предикативи та предикативні прислівники [9; 19]. Проте останнім часом їх визначають як аналітичні дієслова [2, с. 122]. Цей статус підтверджує семантика предикативних слів, властиві їм морфологічні категорії, виконувана в реченні синтаксична функція, а також їхні семантико-синтаксичні особливості. В сучасній українській мові аналітичні дієслова стану налічують понад сто одиниць та об'єднують слова прислівникового походження зі значенням стану (*весело, відрадо, жако, морозно, радісно, тепло*) і слова іменникового походження, які втратили зв'язок з парадигмою відмінювання і стали виконувати предикативну роль (*гріх, досада, жаль, лень, пора, сором, шкода*). Лексеми обох груп у формально-граматичному ярусі безособового речення заповнюють позицію головного компонента: *Так тихо, тихо скрізь* (М. Матіос); *Як неймовірно радісно* (В. Шевч.); *Смішно, коли добрі хочуть вдавати із себе строгих* (І. Вільде); *Чи то стидно, чи боязко, чи жаль такої дрібної жінки* (М. Матіос); *Зими ж треба* (В. Сауляк); *Там було так гарно* (М. Матіос); *У квартирі зробилося тихо* (Л. Костенко); *Ставало тісно й душно* (М. Матіос); *Опівдні зробилося зовсім прохолодно* (М. Матіос); *А потім мені стало цікаво* (Л. Дереш); *Зимою 1942 року було сніжно і морозно* (В. Сауляк). Граматичне значення такого компонента реалізують два елементи – основний, об'єктивований аналітичним дієсловом стану, експлікує предметну, речову, семантику, а допоміжний, виражений дієслівною зв'язкою, репрезентує граматичне значення компонента, що полягає в реалізації предикативності реченнєвої конструкції. Виражаючи теперішній синтаксичний час, дієслівна зв'язка має нульову репрезентацію, а головний компонент неповну двоелементну будову (*У будинку затишно*), компенсація повноти якої можлива при встановленні парадигматичних відношень (*У будинку стало затишно; У будинку стане затишно*), що дає підстави стверджувати: ГК БР, маніфестований аналітичним дієсловом стану, має складену, двоелементну, будову, яка, у свою чергу, може мати повну та неповну реалізацію. А отже, аналітичне дієслово стану не об'єктивує простого ГК БР.

Підсумуємо: семантико-функційне спрямування безособової конструкції у формально-граматичному ярусі закріплене експлікацією головного компонента, що має три структурні вияви – простий, складний, складений. Кваліфікаційним параметром простого ГК БР є одноелементність, морфологічно ідентифікована 3-ою особою однини теперішнього часу недоконаного виду одноособових дієслів та особових лексем у безособовому вживанні; 3-ою особою однини майбутнього часу доконаного та недоконаного виду одноособових дієслів та особових лексем у безособовому вияві; середнім родом минулого часу та умовного способу доконаного й недоконаного виду одноособових дієслів та особових дієслів у безособовому значенні; доконаним та недоконаним видом предикативних форм на *-но, -то*; субдієсловом *нема*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алсуфьева Э.Н. К вопросу о так называемых односоставных обобщённо-личных предложениях [Текст] / Э.Н. Алсуфьева // XIX Герценовские чтения. Филологические науки : Тезисы докладов. – Л., 1966. – С. 19–25.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті [Текст] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики української мови [Текст] / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.
4. Галкина-Федорук Е. М. Безличные предложения в современном русском языке [Текст] / Е. М. Галкина-Федорук. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1958. – 332 с.
5. Городенська К. Г. Проблема двоскладності – односкладності в контексті історичного й дериваційного синтаксису [Текст] / К. Г. Городенська // Мовознавство : Доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців. – К. : Пульсари, 2002. – С. 51–55.
6. Грищенко А. П. Безособове речення [Текст] // Українська мова. Енциклопедія : довідкове

- видання / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : «Українська енциклопедія», 2000. – С. 43 – 44.
7. Георгиева В. Л. Вопросы развития безличных предложений в истории русского языка (на материале памятников письменности XI – XVII вв.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук / В. Л. Георгиева. – Л., 1969.
 8. Долин Ю. Т. Ещё раз о грамматической форме безличного предложения [Текст] / Ю. Т. Долин // Русский язык в школе. – 1991. – №1.
 9. Дудик П. С. Из синтаксису простого речення [Текст] : навч. посібник / П. С. Дудик. – Вінниця : Вид-во Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, 1999. – 298 с.
 10. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] : наук. видання / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
 11. Курмакаева Н. П. Закономерности заполнения позиции главного члена безличных предложений в связи с действием принципа функциональной эквивалентности [Текст] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.02 / Н. П. Курмакаева ; Донецкий национальный университет. – Донецк, 2010. – 215 с.
 12. Мірченко М. В. Функціональний аналіз синтаксичних одиниць (словосполучення, просте речення) [Текст] / М. В. Мірченко. – К., 1997. – 145 с.
 13. Проворотова Е. Ю. Безличные предложения в текстах «орнаментальной» прозы: структура, семантика, функционирование [Текст] : дисс. ... канд. филол. наук / Е. Ю. Проворотова : 10.02.01. – Волгоград, 2010. – 186 с.
 14. Рамза Т. Р. Безличные предложения в современном белорусском литературном языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Т. Р. Рамза : 10.02.03. – Минск, 1996. – 22 с.
 15. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання [Текст] / І. І. Слинько, М. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
 16. Чирва Г. М. Синтаксическая структура безличных предложений украинского языка. [Текст] (на материале литературы 50-70 гг. XX в.) : дис. ... канд. филол. наук / Г. М. Чирва. – Запорожье, 1977. – 192 с.
 17. Шабалина Т. Я. Структура и семантика безлично-инфинитивных предложений переходного типа в современном русском языке [Текст] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Т. Я. Шабалина ; МОПИ им. Н. К. Крупской. – М., 1991. – 18 с.
 18. Шкіцька І.Ю. Реалізація суб'єктивно-модальних значень у структурі безособово-інфінітивних речень сучасної української мови [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / І. Ю. Шкіцька ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2005. – 19 с.
 19. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови [Текст] : підручник / К. Ф. Шульжук – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 406 с.

Коваль Людмила. Формально-грамматические параметры простого главного компонента безличных предложений украинского языка.

В статье обоснована языковая квалификация безличного предложения в соотношении собственно семантического, семантико-синтаксического, формально-грамматического и коммуникативного уровней структуры предложения, а также установлены формально-грамматические параметры главного компонента безличного предложения одноэлементного строения в украинском языке.

Ключевые слова: односоставные предложения, безличное предложение, главный компонент односоставного предложения, одноэлементный главный компонент.

Koval' L. Formal and Grammatical Parameters of the Simple Main Component of Impersonal Sentence in Ukrainian.

The article deals with the linguistic skills of the impersonal sentence in the ratio of the actual semantic, semantic-syntactic, formal-grammar and communicative levels of sentence structure and found formal-grammatical parameters of the main component of impersonal sentence of one-element structure in the Ukrainian language .

Key words: one-member sentence, impersonal sentence, main component of one-member sentence, main component of one-element structure.

УДК 81'1 : 81'22 : 81'374 +008

МІФОЛОГІЧНИЙ ПРОСТІР У ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ РАКУРСІ

У статті розглянуто когнітивні основи міфологічно орієнтованого семіозису. Особливу увагу приділено принципам категоризації світу з опорою на зміст міфологічного простору. Виділена ієрархія відповідних когнітивних процедур.

Ключові слова: міфологічний простір, категоризація, семіозис, модель

З огляду на емпіричну недосяжність денотатів і хронологічну віддаленість сценаріїв, представлених у первинному міфі, ментальні й номінативні процеси, пов'язані з раціоналізацією дійсності на основі переосмислення міфологічної аксіоматики в різні історичні епохи ми ототожнюємо з явищем вторинної категоризації, спрямованої на когнітивну обробку "нечітких сутностей" [3, с. 98]. Актуальним є виявлення особливостей когнітивних процедур, що пов'язують "нечіткі сутності" з міфологічного простору (МП) як вихідного інформаційного континууму, матеріальні мовні знаки і моделі міжіндивідуальної, соціальної та міжкультурної взаємодії.

У когнітивно-дискурсивній парадигмі мовознавства визнається наявність спільних структурних принципів, чинних стосовно різних аспектів мови, відносності й умовності виділення "модулів" як підсистем мови з відмінною природою [7, с. 28]. При цьому до аналізу залучається досвід пізнавальної діяльності людини з інших галузей наукового знання. Ми поширюємо принцип узагальнення (*generalization commitment*) [7, с. 40-41] на розгляд явищ мовного, ментального, поведінкового й матеріально-інтерактивного планів і відзначаємо певний ізоморфізм їх внутрішньої організації [2, с. 178]. Наш підхід узгоджується з поняттям "втіленої свідомості" (*embodied mind*), згідно якого особливості концептуалізації дійсності залежать від біоморфологічних властивостей мовної особистості, загального екологічного контексту її діяльності. На протизагу картезіанській дуалістичній опозиції "свідомість" :: "тіло", актуалізується традиційне уявлення про людину як мікрокосм, структура й особливості функціонування підсистем якого фрактально відображають логіку взаємодій у зовнішньому світі.

При цьому принцип антропоцентризму значною мірою трансформується в антропометрію та антропоморфізм. Міфологічна інформація, включена до процесів концептуалізації та моделювання світу, організується відповідно до базових параметрів матеріального "носія свідомості" мовної особистості, що підпорядковуються принципу біоцентризму. Звідси – уявлення про міфічних істот (МІ) і "перехідні" життєві форми на зразок *seo brimwylf* (вовчиця глибин) [5, 1505], що беруть участь у процесах творення світів і керування ними. Персоніфікація, що зазвичай визнається універсальним принципом міфологічного світобачення (пор., *Herugrim, your ancient blade* [16, с. 146]), є фрактальним антропометричним мапуванням дійсності (*embodied cognition*) на основі встановлення концептуальних проєкцій за метафоричними, метонімічними, оксиморонними та алюзивними моделями. Так, реалізація концептуальної моделі ЧАС – КОЛІР, що набуває оцінного забарвлення у номінації *Black years* [15, с. 75], у внутрішній формі містить еліптизовані структури, які відображають сенсорну, аксіологічну й оцінну інтерпретацію ланцюжків сценаріїв, що розгортаються з періодичністю $T > 1$ і варіативністю $0 < n > 1$: $\{(НЕБЕЗПЕКА^n \leftarrow [ШКОДА^n / СМЕРТЬ \leftarrow scen X^n]) / (ЕМОЦІЇ + ОЦІНКИ)\} T = m$, де m – сфера джерела (*vehicle*) відповідної концептуальної метафори, що містить уявлення про колористично відрефлексовані властивості певного історичного періоду (панування Саурана у Середзем'ї).

Універсальною є схема, згідно якої мовні категорії та структури постають більш-менш адекватними корелятами (зліпками, *mappings*) з попередньо існуючого концептуального простору (МП загалом), структура якого є ізоморфною (з варіативністю $0 < n > 1$) відносно